

Z MYŠLIENKOVÉHO ODKAZU V. CLEMENTISA (K nedožitým 85. narodeninám)

Dôležité miesto vo vývine marxistického filozofického myslenia na Slovensku má teoretická aktivita a všestranná činnosť skupiny ľavicovo orientovanej mladej slovenskej inteligencie združenej okolo DAVu. Medzi vedúce osobnosti tohto generačného združenia sa od začiatku zaradil Vladimír Clementis. Narodil sa 20. IX. 1902 v Tisovci, zomrel 3. XII. 1952 v Prahe. Gymnázium absolvoval v Skalici (v meste so silnou hlasistickou tradíciou), v rokoch 1921—1925 študoval na právnickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (doktorát práv získal r. 1925). Od r. 1926 pôsobil ako advokát v Bratislave (obhajoval obvinených komunistov a robotníkov, napr. poslanca Š. Majora po krvavých košútskych udalostiach r. 1931 a ďalších). Od r. 1925 bol členom KSČ (okrem obdobia r. 1940—1945).

V Prahe počas štúdií sa oboznamoval nielen so súčasnou českou buržoáznou filozofiou (svojou pokrokovou spoločensko-politickou aktivitou naňho ako aj na ďalších davistov zapôsobil pozitivistu František Krejčí), ale najmä s mohutnejším revolučným robotníckym hnutím a rodiacim sa proletárskym a avantgardným umeleckým frontom. Začiatkom dvadsiaty rokov sa spolupodieľal na založení Voľného združenia študentov socialistov zo Slovenska a patrili medzi najaktívnejších propagátorov marxistických myšlienok medzi študujúcou mládežou.

Od založenia DAVu r. 1924 ho redigoval (až do r. 1935, keď sa stal komunistickým poslancom v parlamente a redigovanie časopisu prevzal Laco Novomeský). Od začiatku udával hlavné ideovo-politické smerovanie tejto ľavicovej tribúny pokrokovej inteligencie. Najmä na stránkach DAVu, ale aj ostatnej komunistickej a pokrokovej tlače dával vyniknúť svojmu osobitému mysliteľskému talentu.

Ideové smerovanie slovenskej inteligencie v tridsiatych rokoch bolo protirečivé a nejednotné. Tá časť inteligencie, ktorá dokázala zaujať kritické stanovisko k meštiackej spoločnosti a jej ideológii, už nachádzala v tomto období cesty ako prekonať ideový chaos buržoáznej spoločnosti. Možnosť vymaniť sa z vplyvu buržoáznej ideológie a meštiackej kultúry poskytovalo dynamicky sa rozvíjajúce komunistické hnutie. Marxistická ideológia a vznikajúca revolučná socialistická kultúra prispievali k prehĺbovaniu postupnej ideovej diferenciacie nastupujúcej inteligencie v tridsiatych rokoch. Preto aj keď sa viacerí predstavitelia mladej generácie prikláňali k rôznym idealistickým smerom (ako bolo v tomto období na Slovensku dominujúce pozitivisticko-realistické myslenie, ale aj rôzne varianty iracionalizmu a náboženského svetonázoru), na druhej strane mnohých z nich ich kritická skepsa, rozčarovanie nad meštiackou spoločnosťou a jej kultúrou, privádzala postupne k hľadaniu pokrokovej myšlienkovvej platformy.

Tápanie a hľadanie progresívnej ideovej a teoretickej orientácie príslušníkov nastupujúcej generácie v tridsiatych rokoch nenechal bez povšimnutia Vladimír Clementis. V zásadnom článku *Pod zástavu marxizmu!* (DAV VII, 1934) sa za-

mýšľal nad ideovo-teoretickým smerovaním mladej generácie a presvedčivo ukazoval na krízu a bezperspektívnosť kapitalistickej spoločnosti a jej ideológie.

Túto výzvu adresoval osobitne na adresu onej „otrávenej generácie“, o ktorej tu písal — „sú priamo našpikovaní filozofiou, ktorá zaslepuje pohľad na skutočnosť, ktorá však chorobne vyzdvihuje podradnejšie fakty a faktíky na problémy osudovej tradičnosti“. Poukazoval na to, že uznávajú správnosť marxistickej ekonomickej a politickej kritiky, súhlasia s jeho programom na tomto poli, ale pochybujú o „správnosti metód“, a najmä chcú to riešiť „inteligentsky abstraktne, jedni pragmatickou filozofiou, iní ‚dinganzichovaním‘“ a vyhradzujú si právo „na akúsi ‚autonómnú filozofiu‘ a nechápu, že bojujú za myšlienkovú samostatnosť, stávajú sa otrokmi sociálnej pasivity, a tak aktívnymi podporovateľmi sociálnej, politickej a kultúrnej reakcie“ [1, s. 8].

Na adresu mladej inteligencie apeloval: „Naši priatelia, ktorí si hája právo na svoju filozofiu, musia si položiť otázku: či je dnes na svete ešte iná filozofia než marxizmus, v mene ktorej možno prebudovať svet. Či ten ‚pragmatizmus‘ alebo ‚dinganzichmus‘ vedel dať ľudstvu niečo viac, ako niekoľko fejetonistických literárnych ‚optimistov‘ a malomeštiackych profesorov? Musia si položiť a zodpovedať otázku, či hlásaním práva na slobodu filozofie nedávajú sa do otroctva meštiackeho sveta“ [1, s. 10]. Ukazoval tu na príklad budovania socializmu v ZSSR, kde sa realizovala filozofia revolučnej časti proletariátu — marxizmus-leninizmus a zdôrazňoval: „Z dnešného chaosu myslí a faktov v kapitalistickom svete vedie tiež jediná jasná cesta. Cesta, ktorú ukazuje marxizmus-leninizmus“ [1, s. 10].

Aj keď časť inteligencie neprekročila prah abstraktného humanizmu, i keď sympatizovala s revolučnou ideológiou a kultúrou, jej najpokrokovejšia časť sa postupne pripájala k ľavicovému smeru, a to najmä k DAVu a davistom. Na význam procesu ideovo-politickej diferenciacie slovenskej inteligencie poukázal V. Clementis, ktorý upozorňoval na to, že „inteligencia môže byť nebezpečným nástrojom, môže byť zneužitá buržoáziou na fašistické ciele. Veď maloburžoázia s dezorientovanou inteligenciou môže byť platformou pre masovú základňu, o ktorú sa opiera fašizmus pri svojom nástupe k moci“ [1, s. 138].

Považoval za prvoradé, aby sa väčšina inteligencie orientovala pokrokovovo a nestala sa oporou politickej a kultúrnej reakcie. Preto kládol ako postulát inteligencii združenej okolo DAVu: „Tu, hľa, je prvá a najvlastnejšia úloha ‚Davu‘! Bojovať proti reakcii v literatúre, umení, vo vede, v teórii a podporovať všetko to — čo i zárodočne — čo prináša pre slovenský duchovný život širšie obzory, čo pripravuje pôdu pre svetonázor budúcnosti“ [1, s. 112]. Kládol dôraz na získavanie pokrokovej inteligencie a spoluprácu s ňou v boji proti „kultúrnej reakcii“. Clementis pripomínal, že boj o lepšiu spoločnosť, o socialistickú spoločnosť, musí byť vybojovaný na všetkých frontoch, že je to „nielen hospodársky a politický boj, ale aj boj na poli literárnom, umeleckom, vedeckom a ideologickom“ [1, s. 113].

Clementis sústavne sledoval spoločenské a kultúrne dianie buržoáznej spoločnosti a kriticky reflektoval aktuálne problémy súčasnosti. Neohraničil sa však len na kritiku buržoáznej vedy, umenia a kultúry vôbec, ale ukazoval na dialektikomaterialistické riešenie súčasných problémov. Proti meštiackej ideológii a kultúre staval rodiacu sa proletársku, socialistickú kultúru. Clementisova kultúrno-politická publicistika je ukázkou tvorivého uplatňovania marxistickej

teórie, najmä materialistickej dialektiky. Clementis sa podobne ako ostatní davisti nevenoval (a napokon ani nemohol pre nepriaznivé spoločenské a inštitucionálne podmienky) profesionálne filozofii. Avšak mnohé jeho časopisecké články, obsiahlejšie štúdie (niektoré osobitne publikované), úvahy a eseje, mali nielen silný mysliteľský náboj, ale aj nemalý význam pre ďalší rozvoj marxistického filozofického myslenia u nás.

Proti politickému zneužívaniu národných dejín a tradícií vyzdvihoval historickomaterialistický pohľad na dejiny a marxisticko-leninský vzťah k národnej minulosti a tradíciám. „Veď je to práve marxizmus, použitý na ľudské dejiny, teda historický materializmus, ktorý do ľubovoľných a popletených úvah meštiackych dejepiscov vniesol jasnosť a zákonitosť, ukazujúc na hybné historické sily“ (1, s. 178). A na stránkach *Slovenských zvestí* ďalej písal: „preto je samozrejým príkazom pre každého marxistu, aby bedlivo skúmal predovšetkým dejiny svojho kolektívu“ (1, s. 178).

Samotný Clementis prispel viacerými článkami k analýze hlasizmu, v ktorých zároveň kriticky polemizoval s ideológiou hlasistov a prúdov (najmä s A. Štefánkom a Š. Janšákom). V období vrcholiaceho zápasu proti fašizmu, za demokraciu a československú republiku z marxistického hľadiska prehodnotil zásah T. G. Masaryka do slovenského národno-politického pohybu v predprevratovom období. Ukázal aj na aktuálne aspekty Masarykovho diela a účinkovania (v časopiseckých článkoch a samostatne v štúdií *Slovenský ľud a odkaz T. G. Masaryka*. Bratislava 1937).

Bližšiu pozornosť by si nepochybne zaslúžili aj jeho nekompromisné polemiky s vulgarizáciami marxizmu-leninizmu (napr. s F. Skyčákom), ktoré sú ukážkou jeho kritického talentu a konkrétnej aplikácie dialektickomaterialistickej metódy. Rovnako je pozoruhodná jeho kritika čechoslovakizmu a najmä nové chápanie česko-slovenských vzťahov; riešenie národnostnej otázky videl v správnom spájaní boja za sociálne ciele a požiadavky s bojom za národnostné práva.

Počas druhej svetovej vojny pracoval Clementis v zahraničnom odboji v Londýne, prihovárал sa Slovensku v československom vysielaní londýnskeho rozhlasu a vyvíjal mnohostrannú publicistickú činnosť. Jeho prednášky v Slovenskom seminári zachycuje publikácia *Usmerňované Slovensko* (Londýn 1942), ktorá predstavuje jednu z najprenikavejších analýz ideologického a kultúrno-politického vývinu na Slovensku v období klérofašistického slovenského štátu, keď sa ľudáci usilovali v duchu vlastnej fašizujúcej klerikalisticko-nacionalistickej ideológie násilne usmerňovať slovenský umelecký a vedecký život. Clementis tu však mohol konštatovať: „Slovenská kultúra je usmerňovaná — ale nie je usmernená“ (2, s. 319).

Výber londýnskych článkov, štúdií, komentárov priniesla neskôr obsiahla práca *Odkazy z Londýna* (Bratislava 1947), v úvode ktorej napísal Gustáv Husák, že v jeho prejavocho sú „plamenné výzvy k slovenskej kultúre, inteligencii, kňazom, krutá satira na národnosocialistickú ideológiu a jej slovenský odvar, i láska k našej národnej tradícii, jej slovanským koreňom a k najlepším menám našej minulosti“ (2, s. VI).

Londýnske štúdie a prednášky Clementisa o tradícii slovanského uvedomenia v slovenskom myslení, o myšlienke slovanskej vzájomnosti („panslavizme“) a o novodobom slovanskom hnutí priniesla práca *Slovanstvo kedysi a teraz* (Praha 1946).

Po oslobodení sa Clementis venoval predovšetkým politickej, resp. diplomatickej činnosti ako štátny tajomník a po februári r. 1948 ako minister zahraničných vecí. Roku 1950 bol zbavený štátnych a straníckych funkcií a na základe vykonštruovaných obvinení v kampani proti buržoáznemu nacionalizmu zatknutý. V politických procesoch začiatkom päťdesiatych rokov sa stal obeťou porušovania socialistickej zákonnosti. Clementis sa však ani v najťažších chvíľach svojho života, tesne pred násilnou smrťou, nevzdal svojho hlbokého komunistického presvedčenia. Začiatkom šesťdesiatych rokov bol rozhodnutím ÚV KSČ stranícky a občiansky rehabilitovaný.

Vladimír Bakoš

LITERATÚRA

1. CLEMENTIS, V.: Vzduch našich čias. Články, state, prejavy, polemiky. II. 1934—1938. Bratislava 1967.
2. CLEMENTIS, V.: Odkazy z Londýna. Bratislava 1947.